

VO
S

19

20

21

ie u Brně

67. bulletin Moravské galerie u Brně

2011

ě galerie u Brně

67. bulletin
Moravské galerie v Brně
2011

67. bulletin Moravské galerie v Brně / 2011

Vydává Moravská galerie v Brně a Společnost přátel MG
za finanční podpory statutárního města Brna

Odborná redakce: Martina Lehmannová

Přípravné administrativní práce: Alena Krkošková

Jazyková redakce: Alena Benešová

Grafická úprava: Robert V. Novák

Technická spolupráce: Miroslava Pluháčková

Překlady: Miloš Bartoň, Pavla Petžílková, Kateřina Tlachová, Martina Tlachová, Alan Windsor

Sazba a litografie: Metoda, spol. s r. o.

Písmo: Botanika Mono, RePublic Std, Uni 05_54

Tisk: Tiskárna Helbich, a. s.

Náklad: 400 výtisků

Redakční rada:

Jiří Kroupa, předseda

Karel Císař

Petra Hanáková

Rostislav Koryčánek

Alena Křížová

Alexandra Kusá

Miroslava Pluháčková

Marek Pokorný

Kateřina Tlachová

67. bulletin MG prošel recenzním řízením

Recenzenti:

Matúš Dulla, Aleš Filip, Ladislava Horňáková, Jindřich Chatrný,

Karel Chytil, Monika Mitášová, Jan Mohr, Jakub Potůček, Martin Strakoš,

Anežka Šimková, Vladimír Šlapeta, Pavel Šopák, Marián Zervan

ISSN 0231-5793

ISBN 978-80-7027-243-5

67. bulletin Moravská galerie v Brně 2011

4

MAREK POKORNÝ – Editorial

5

MARTINA LEHMANNOVÁ – Editorial

Podoby domova. Architektonická tvorba moderny

10-19

MARTINA LEHMANNOVÁ

**Národní nebo mezinárodní? Vlastní vila Dušana Jurkoviče
v Brně**

National or international? The Dušan Jurkovič House
in Brno

20-29

TIMO KEINÄNEN

Hvitträsk – domov jako umělecké dílo

Hvitträsk – home as artwork

30-37

DAMJAN PRELOVŠEK

Národní a mezinárodní v architektonickém stylu

Josipa Plečnika

The national and the international in the architectural
style of Josip Plečnik

38-45

JINDŘICH VYBÍRAL

**Domov a modernita. Raně moderní vila Leopolda Bauera
v Brně**

Home and modernity. The early modern house by Leopold
Bauer in Brno

46-61

RAINALD FRANZ

**Kultivovaný lidový styl. Josef Hoffmann a vila
Otty Primavesiho v Koutech nad Desnou**

Die „disziplinierte Folklore“. Josef Hoffmann
und die Villa für Otto Primavesi in Winkelsdorf

62-69

VENDULA HNÍDKOVÁ

Kontexty architektonického kubismu

Contexts of architectural Cubism

70-79

DAGMAR ČERNOUŠKOVÁ

Genius loci svahu nad lužáneckým parkem.

K první vilové kolonii v Brně

The genius loci of the slope above Lužánky Park.
On the first “villa estate” in Brno

80-91

IVETA ČERNÁ

Rodinný dům Greta a Fritze Tugendhatových v Brně

The house of Greta and Fritz Tugendhat in Brno

92-111

AUGUST SARNITZ

**Reconstructing Wittgenstein – etika a estetika
v architektuře**

Reconstructing Wittgenstein – Ethik und Ästhetik
in der Architektur

Reconstructing Wittgenstein – ethics and aesthetics
in architecture

112-121

MARIA SZADKOWSKA

**Nové poznatky o společenském a rodinném životě
v Müllerově vile v Praze po roce 1930**

New facts regarding the social and family life
in the Müller House in Prague after 1930

122-134

DANIELA U. BALL

**Národní – mezinárodní. Švýcarská architektura
jako konsensus založený na přímé demokracii**

National – International. Swiss architecture
as a consensus based on direct democracy

Ze sbírek muzeí a galerií

136-145

LUCIE ZADRAŽILOVÁ

**České Wiener Werkstätte? Reflexe tvorby Artělu
ve Vídni a v Praze**

Czech Wiener Werkstätte? Reflections of the work
of the Artěl in Vienna and Prague

146-155

LADA HUBATOVÁ-VACKOVÁ

Ruční práce jako duchovní obroda.

Idealismus Marie Teinitzerové

Handicraft as spiritual regeneration. The idealism
of Marie Teinitzerová

156-167

DANIELA KARASOVÁ

**České secesní a kubistické interiéry v národním
a mezinárodním měřítku**

Czech Art Nouveau and Cubist interiors in a national
and international context

168-176

PETR TOMÁŠEK

**Tak trochu nesamozřejmá galerie. Moravská obrazárna
na cestě k samostatnosti**

A slightly uncertain gallery. The Moravian picture
gallery on the path to independence

**Výroční zpráva
Moravské galerie
v Brně 2010**

KATEŘINA TLACHOVÁ, TOMÁŠ ZAPLETAL (EDS.)

177-190

Moravská galerie v Brně v roce 2010

191-204

The Moravian Gallery in Brno in 2010

Ing. arch. IVETA ČERNÁ *1963

Studovala na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně. V letech 1987–2002 pracovala jako garant Národního památkového ústavu v Brně pro památky moderní architektury. Věnuje se problematice památkové péče o moderní architekturu se zaměřením na technologické otázky. Od roku 2002 působí v Muzeu města Brna jako vedoucí pracoviště Vila Tugendhat. Je členkou DOCOMOMO International, ICOMOS a THICOM (Tugendhat House International Committee). Zúčastnila se řady mezinárodních konferencí k problematice výzkumu a restaurování objektů moderní architektury. Publikuje v oblasti moderní brněnské architektury, zejména o vile Tugendhat.

She studied at the Faculty of Architecture of the Technical University in Brno. Between 1987–2002 she worked for the National Heritage Monument Institute in Brno and was responsible for listed monuments of modern architecture. She specializes in technology-related problems in modern architecture heritage protection. Since 2002 she has been working for the Brno City Museum as the head of the Tugendhat House office. As a member of DOCOMOMO International, ICOMOS and THICOM (Tugendhat House International Committee) she has taken part in a number of international conferences on the problems of research and restoration of modern architecture. She publishes articles on modern architecture in Brno and on the Tugendhat House in particular.

Rodinný dům Greta a Fritze Tugendhatových v Brně

Abstrakt: V letech 1929–1930 si dali manželé Greta a Fritz Tugendhatovi postavit v Brně rodinný dům podle projektu Ludwiga Miese van der Rohe. Dům proslul jako jedna z nevýznamnějších vilových staveb na světě, a to ve smyslu konstrukčního systému, prostorového uspořádání, interiérového vybavení, technického zázemí a celkového začlenění stavby do přírodního rámce. Toto unikátní umělecké dílo prošlo za osm desetiletí od svého vzniku složitým stavebním i společensko-politickým vývojem. Příspěvek mapuje filozofii, historii a stavební osudy domu až po současnost, kdy probíhá druhá památková obnova vily, která byla zahájena v lednu 2010 a bude ukončena v lednu 2012. Veřejnosti bude otevřena 3. března.

Klíčová slova: vila Tugendhat – Mies van der Rohe – Brno – památková obnova

Abstract: Between 1929–1930 the husband and wife Greta and Fritz Tugendhat had a house built in Brno to a design by Ludwig Mies van der Rohe. The house became famous as one of the most important examples of house designs in the world in terms of the structural system, layout, interior furnishing, services and the integration of the building into the natural environment. Over eight decades since its completion this unique work of art has undergone a complicated development as a building both in terms of its structure and the socio-political circumstances surrounding it. The contribution outlines the philosophy, history and the fortunes of the building until the present day, when the second heritage preservation of the house is underway (started in January 2010) and planned to be finished in January 2012. It will be open to the public on 3rd March 2012.

Key words: Tugendhat House – Mies van der Rohe – Brno – heritage preservation

„Žádná fotografie tohoto domu nemůže zprostředkovat správný dojem. Člověk se musí v tomto domě pohybovat, jeho rytmus je jako hudba.“ Takto charakterizoval architekt a teoretik Ludwig Hilberseimer rodinný dům manželů Greta a Fritze Tugendhatových v Brně necelý rok poté, co se do něj rodina nastěhovala.¹ Téměř básnická interpretace výjimečného stavebního díla v podstatě odpovídá i na otázku, zda „je možno ve vile Tugendhat bydlet“. Ta byla diskutována již od září 1931 na stránkách německého časopisu *Die Form* a vyjádřili se k ní také sami stavebníci domu.² Když Greta Tugendhatová zmínila, že „velké prostory osvobozují“ a ve svém rytmu mají „zcela zvláštní klid, který nemůže poskytnout uzavřená místnost“, dotkla se zároveň idejí filozofa Romana Guardiniho. Na tuto výraznou postavu

německého křesťanského personalismu upozornil v souvislosti s Miesovým dílem americký historik umění Barry Bergdoll a u nás Rostislav Švácha.³ Mies se s Guardianim stýkal a o jeho textech, které vznikaly současně s návrhem brněnské vily, snad se svými vzdělanými klienty i hovořil. Dle Guardianiho má dobře vybudovaný niterný prostor „stupně, které vedou do hloubky“. Právě tak se sestupuje do hlavního obytného prostoru vily Tugendhat, kde se naplno rozezní tóny „hudby“, která zde může volně plynout, aniž by ztrácela „rytmus“. Uspořádání hlavního obytného prostoru a jeho propojení s vnější přírodou je zásadním atributem této světově proslulé stavby.

Naši přední a shodou okolností brněnští historikové umění, kteří jako první věnovali pozornost moderní architektuře, vnímají „volný“ a „otevřený“ prostor vily Tugendhat jako analogický k architektuře středověku a baroka. Václav Richter srovnal Miesovu prostorovou koncepci se Santiho radikálně barokním prostorem poutního chrámu na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.⁵ Richterův žák Zdeněk Kudělka poukázal na gotizující aspekty prostoru, které umocňuje křížový svazkový profil ocelových nosných sloupů a zrcadlový lesk jejich chromovaného krytu.⁶ Tyto interpretace konvenují s Richterovou pozoruhodnou periodizací dějin „otevřeného“ architektonického prostoru, který byl podle něj naplněn pouze v gotice, v radikálním baroku a ve skeletové architektuře 20. století.⁷ Miesův žák Philip Johnson a po něm i švýcarský historik architektury Sigfried Giedion vnímají prostor vily Tugendhat jako „plynoucí“, jež „tok“ jen jemně usměrňuje přímka onyxové a křivka makassarové příčky v souladu s pravidelným rytmem nosných sloupů a pečlivě rozestaveným nábytkem.⁸

Vila Tugendhat, uliční průčelí, počátek 30. let 20. století /
Tugendhat House, street front, beginning of the 1930s //
MuNB, SDC-VT, kopie / copy

Vila Tugendhat, zahradní průčelí, počátek 30. let 20. století /
Tugendhat House, garden front, beginning of the 1930s //
MuMB, SDC-VT, kopie / copy

Naše soudobá odborná periodika Miesovu brněnskou realizaci ostentativně přehlížela nebo ji komentovala až dehonestující způsobem. Jediné kladné hodnocení stavby v domácím tisku přinesl exkluzivní společenský časopis *Měsíc*, který vilu představil jako „jeden z vrcholných projevů současné duševní i technické vyspělosti“.⁹ Architekt Jaromír Krejcar zdůraznil sociální aspekt a nazval vilu „bibelotem moderní architektury“. Na příkladu důležitosti „zřízení kanalizace v Zapadlé Lhotě“ demonstroval její bezvýznamnost.¹⁰ Na Krejcarův text reagoval Miloslav Prokop, který velmi ocenil zejména technické vymoženosti stavby a mj. vyslovil i dnes velmi aktuální úvahu. „Stavebník, který v uvedeném případě jistě nestavěl levně, mohl jistě vystavět třeba barokní vilu. Jistě by nebyl pochválen. Další možnost – vystavět dnes již vyzkoušený průměr, který by nepřinesl nic nového. Nebo konečně – nestavět vůbec. Který postup za dnešních poměrů je tedy nejlepší? Myslím, že právě ten, který volil.“¹¹ Negativní postoje českých odborných kruhů jako by předznamenaly nelehkou budoucnost vily i jejích obyvatel.

Greta a Fritz Tugendhatovi pocházeli z německých židovských rodin průmyslníků a obchodníků, kteří byli už po několika generacích usazení v Brně a na Moravě. Oba si přáli mít moderní prostorný dům jednoduchých tvarů. Gretin otec Alfred Löw-Beer daroval dceři v březnu 1929 exkluzivní stavební parcelu, která byla součástí pozemku Löw-Beerovy vily a skýtala nádherný výhled na historické panorama Brna. Vila Tugendhat tak měla být shodou okolností postavena ve svahu Černých Polí nad lužáneckým parkem, kde vznikla již v roce 1860 první vilová kolonie v Brně.¹² Ještě před sňatkem, který uzavřeli na konci července 1928 v Berlíně, požádali oba snoubenci architekta Ludwiga Miese van der Rohe o projekt své brněnské vily. Tehdy již renomovaného umělce toužila oslovit především paní Greta, neboť byla okouzlena berlínským Perlsovým domem a moderními stavbami sídliště Weissenhof ve Stuttgartu. Mies přijel do Brna v září 1928 a nadšen polohou parcely, ale i vynikající

úrovni brněnské architektury a stavitelství, zakázku přijal.¹³ Na stavebníky zapůsobila také Miesova osobnost. Sdíleli jeho názory na prostor i zaujetí pro ušlechtilé materiály. Mies naopak získal kultivované klienty, kteří respektovali architektovu vizi, přičemž finanční limity nehrály významnou roli. Pouze jejich představa o velikosti domu byla původně skromnější. Na Silvestra 1928 převzali Tugendhatovi hotový projekt v Miesově berlínském ateliéru. „Viděli jsme nejdříve půdorys jedné obrovské místnosti s jednou okrouhlou a jednou volně stojící zdí. Pak jsme si všimli malých křížků v asi pětmetrových odstupech. Zeptali jsme se: ‚Co je to?‘ Na to Mies zcela samozřejmě: ‚To jsou železné podpěry, které ponesou celou stavbu.‘ Tenkrát nebyl ještě postaven žádný soukromý dům se železnou konstrukcí, není tedy divu, že jsme byli velice překvapeni.“¹⁴ Až na drobné výhrady, které Mies akceptoval, jeho vizi beze zbytku přijali. Žádali jen, aby železné nosné sloupky v horním, tzv. ložnicovém patře byly ukryty ve zdivu, aby koupelna v rodičovské sekci byla oddělena a měla přístup z malé předsínky a aby všechna okna byla dostatečně chráněna proti slunci. Tehdy netušili, že téměř současně vznikal v Miesově ateliéru projekt německého pavilonu pro Světovou výstavu v Barceloně.¹⁵

V dubnu 1929 požádala Greta Tugendhatová o stavební povolení, které bylo vydáno až 26. října 1929. Stavět se však začalo již v polovině roku 1929. Povolení k užívání novostavby bylo uděleno od 1. prosince 1930 a dům byl zapsán do pozemkové knihy pod popisným číslem 620 a orientačním číslem 45 na jméno Greta Tugendhatová.¹⁶ Stavbu realizovala brněnská stavební firma Artura a Morice Eislerových.¹⁷

Volně stojící vila zasazená ve svažitém terénu je unikátním uměleckým dílem reprezentujícím novátorské řešení ve smyslu konstrukčního systému, prostorového uspořádání, interiérového vybavení, technického zázemí a celkového začlenění stavby do přírodního rámce. Poprvé v dějinách architektury zde byla v privátním domě užitá ocelová

Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor, počátek 30. let 20. století /
Tugendhat House, main living space, beginning of the 1930s // MuMB,
SDC-VT, kopie / copy

Vila Tugendhat, ložnice Fritze Tugendhata, počátek 30. let 20. století / Tugendhat House, bedroom of Fritz Tugendhat, beginning of the 1930s // MuMB, SDC-VT, kopie / copy

nosná konstrukce v podobě subtilních sloupů na půdorysu kříže. V interiérech jsou vzácné a exotické materiály, například italský travertin, onyx ze severního Maroka, dřeva palisandr, zebrano a makassarský eben z jihovýchodní Asie. Dům byl vybaven souborem sedacího nábytku, který se dodnes vyrábí (křesla Barcelona a Tugendhat, židle Brno a MR 20 a lehátko MR 100). Vestavěný nábytek a zaoblená makassarová příčka byly vyrobeny převážně v brněnské firmě Standard bytová společnost (S.B.S.) architekta Jana Vaňka.¹⁸ Jediným výtvarným dílem v hlavním obytném prostoru byla socha *Ohlížející se dívčí torzo* od německého expresionisty Wilhelma Lehmbrucka. Na návrzích a designu některých kusů nábytku, ručně tkaných koberců či potahových a závěsových textilií se výrazně podíleli Miesovi spolupracovníci Lilly Reichová, Hermann John Hagemann a Sergius Ruegenberg. Na návrhu zahrady spolupracovala s Miesem brněnská architektka Markéta Roderová-Müllerová.¹⁹ Její velkou část tvořila zatravněná louka s využitím několika stávajících solitérních stromů a základní cestní síť, vytyčená na pozemku již v 19. století. Fasády byly časem porostlé vegetací a dům jako by se „rozpouštěl“ v zeleni. Zcela výjimečné bylo i technické zázemí vily, například kombinace teplovzdušného vytápění a chlazení, elektrické spouštění velkoplošných oken či fotobuňka u vstupu.

Ačkoliv se rozlehlý dům s velkorysým prostorem a zahradou jistě nabízel k bohatému společenskému životu, rodina upřednostňovala spíše jeho osobitou intimitu. Každoročně však manželé Tugendhatovi pořádali ve vile bridžový turnaj až pro stovku pozvaných hostů a výtěžek z něj věnovali Lize za lidská práva, která po nástupu fašismu pomáhala politickým a intelektuálním uprchlíkům z Německa. Jen o pět let později se uprchlíky stali i sami Tugendhatovi. Paní Greta odjela z tehdejšího Československa i s dětmi už v květnu 1938 do švýcarského Sankt Gallen. Pan Fritz s guvernantkou Irene Kalkofenovou připravili k transportu osobní věci a některé kusy nábytku a Brno opustili o dva měsíce později.²⁰ V lednu 1941 přesídlila rodina do venezuelského Caracasu.

Počátkem října 1939 byl dům konfiskován gestapem a od ledna 1942 se stal majetkem Německé říše. Na podzim 1940 se ve vile pohyboval německý voják a někdejší student architektury Louis Schoberth, který se spřátelil se správcem domu.²¹ Cenné je zejména jeho svědectví o osudu zaoblené dřevěné příčky z makassarského ebenu, která už za jeho návštěvy ve vile nebyla. Ve svém deníku si poznačil, že vzácná dýha byla použita v budově právnické fakulty Masarykovy univerzity na Veveří ulici v Brně, v níž za války sídlilo gestapo.²² Asi od roku 1942 byla vila pronajata Walteru Messerschmidtovi, řediteli Klöcknerwerke v Brně, který

Vila Tugendhat, ložnice Greta Tugendhatové, počátek 30. let 20. století / Tugendhat House, bedroom of Greta Tugendhat, beginning of the 1930s // MuNB, SDC-VT, kopie / copy

23 zde měl byt a kancelář.²³ Při osvobození Brna v dubnu 1945 byla vila devastována jezdeckým oddílem sovětské armády. V nedatovaném „Protokolu o stavu domu“ asi z podzimu 1945 se uvádí, že např. v hlavním obytném prostoru jsou roztržkané velké okenní tabule, koňský trus a poničená vestavěná knihovna. Opravy škod v objektu, který byl po válce v národní správě, provedl stavitel Albín Hofírek. Stavební práce zajistila zřejmě profesorka brněnské konzervatoře Karla Hladká, která ve vile od 1. srpna 1945 do 30. června 1950 provozovala soukromou školu tance a rytmiky.²⁴ Od října 1950 vlastnil dům československý stát a provozoval se zde léčebný tělocvik. Od roku 1955 sloužila vila jako rehabilitační středisko pro děti s vadami páteře při brněnské Fakultní dětské nemocnici.

Snahy o záchranu a nové smysluplné využití vily Tugendhat začaly dostávat konkrétnější obrysy počátkem šedesátých let 20. století. Hybatelem veškerého dění byl brněnský architekt František Kalivoda.²⁵ Prvním konkrétním krokem se stal zápis objektu do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek v prosinci 1963.²⁶ V listopadu 1967 navštívila na osobní pozvání Františka Kalivody poprvé po téměř třiceti letech Greta Tugendhatová Brno. Po návratu do Švýcarska Františku Kalivodovi napsala: „Byla jsem minulý týden poprvé za 29 let v Brně a zcela zděšena stavem domu. Tím naprosto nemyslím, že by byl dětskou nemocnicí zanedbáván, je naopak udržován velmi čistý a v pořádku. Ale stavební změny, které byly udělány, jsou tak zlé, že si vůbec nelze udělat představu o tom, jak dům původně vyhlížel, a nelze ho dnes v žádném případě nazývat hezkým. Vůbec by nikomu nemohlo přijít na mysl, že se tu jedná o nějaké zvláštní stavební dílo.“ Paní Greta byla nadšena snahami o kulturní využití vily a vyslovila dokonce velkorysou nabídku: „Jsem připravena darovat dům státu nebo společnosti československých architektů nebo jinému vhodnému tělesu československých umělců, bude-li dům uveden do původního stavu (...). Budu přirozeně osobně ráda nápomocna fotografiemi a radou, neboť samozřejmě znám všechny materiály, barvy a tak dále, které z plánů nejsou zřejmé.“²⁷

Od 20. prosince 1968 do 26. ledna 1969 proběhla v brněnském Domě umění výstava životního díla Ludwiga Miese van der Rohe, která byla připravena ve dvou shodných kolekcích v Chicagu a v Západním Berlíně. Odtud pokračovala do Brna a poté do Stuttgartu a dalších evropských měst.²⁸ V rámci výstavy proběhla 17. ledna 1969 v Národopisném ústavu Moravského zemského muzea v Brně jednodenní mezinárodní pracovní konference k vile Tugendhat, které se osobně zúčastnila Greta Tugendhatová. Tentýž den se v Domě umění uskutečnil přednáškový večer o díle Ludwiga Miese van der Rohe, na kterém vystoupila paní Greta s česky předneseným projevem o okolnostech a průběhu stavby vily, o jejím interiérovém, materiálovém a technickém vybavení a o komunikaci stavebníků s architektem.²⁹ Výstava a akce s ní spojené měly obrovský ohlas. Osobní účastí paní Greta Tugendhatové a mj. také architekta Dirka Lohana, vnuka Ludwiga Miese van der Rohe, jehož chicagské ateliéry byly připraveny kooperovat při uvedení brněnské vily do původního stavu, tak vyvrcholila mnohaletá snaha o obnovu a kulturní využití této výjimečné stavby.³⁰ V únoru 1970 proběhl v brněnském Domě umění vzpomínkový večer na tvůrce vily Tugendhat, architekta Ludwiga Miese van der Rohe, který v srpnu 1969 zemřel. V dubnu 1970 se pak konalo v Národopisném ústavu Moravského zemského muzea v Brně zasedání Sboru pro obnovu vily za účasti Greta Tugendhatové a její nejmladší dcery Daniely Tugendhatové. Před vánocemi 1970 však Greta Tugendhatová náhle tragicky zemřela a v květnu 1971 zemřel i František Kalivoda. Úmrtí hlavních osobností a nastupující normalizace pak veškeré snahy o obnovu vily Tugendhat na řadu let zastavily. Na konci sedmdesátých let bylo Miesově dceři Georgii van der Rohe zapovězeno ve vile natočit záběry pro film o životě a díle jejího otce.

První obnova a rekonstrukce vily proběhla v letech 1981–1985. Projekt zpracoval Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů Brno (SÚRPMO). Emeritní ředitel tohoto ústavu Ing. arch. Josef Němec, CSc., který jako jeden z prvních aktivně tvůrčích architektů inicioval obnovu památek moderní architektury, prosadil v SÚRPMO jejich projekční přípravu.³¹ Právě on sehrál na sklonku sedmdesátých let minulého století klíčovou roli v osudu vily Tugendhat. Město, do jehož majetku vila přešla v roce 1980, se díky Němcově usilovné osvětě rozhodlo investovat prostředky do její obnovy. Projekční tým (Ing. arch. Jarmila Kutějová, Ing. Josef Janeček, Ing. arch. Adéla Jeřábková) vedl Ing. arch. Kamil Fuchs, CSc. (1930–1995), syn architekta Bohuslava Fuchse. Po téměř čtvrtstoletí naplněném často negativními odsudky této realizace, plynoucími z fatální neznalosti tehdejší situace a stavu věci, zaznělo ocenění Karla Ksandra: „Později, když jsem se sám věnoval zpracovávání stavebně-historických průzkumů, musel jsem hodnotit projekt rekonstrukce vily Tugendhat z 80. let vypracovaný brněnským střediskem SÚRPMO pod vedením architekta Kamila Fuchse, projekt, který byl již léta kritizován jako zničující pro vilu, jsem postupně dospěl k přesvědčení, že je zatracován neprávem. V maximální možné míře se totiž snažil rehabilitovat

Dům umění v Brně, přednáškový večer 17. ledna 1969, uprostřed Greta Tugendhatová s dcerou Danielou, po pravici paní Greta Dirk Lohan, vnuk Ludwiga Miese van der Rohe / House of Arts in Brno, evening lecture on 17th January, 1969. In the middle Greta Tugendhat with daughter Daniela, on the right of Mrs Greta, Dirk Lohan, the grandson of Ludwig Mies van der Rohe. // Národní památkový ústav Brno – ú. o. p. Brno, SDC-VT, kopie / copy

tuto v dané době velmi poničenou památku moderní architektury, a tak se vlastně stal prvním projektem obnovy moderní architektury na základě archivních průzkumů historické plánové dokumentace. To, že nebyl projekt plně realizován, již nebyla chyba architektonického týmu, ale realita tehdejšího investora.³²

- ³² Investorem byl odbor vnitřních věcí Národního výboru města Brna a zadání znělo: dům bude sloužit k reprezentaci města a k občasnému ubytování hostů. Složka veřejnosti byla jednoznačně vyloučena. Nezpracovávaly se stavebně-historické, restaurátorské či jiné průzkumy. Jediným zdrojem informací byly archivní plány a fotografie ze sbírek Muzea města Brna. Projekt měl především ambici dostat vilu do solidního stavebně-technického stavu, a zachránit ji tak do dalších let. Zcela zásadně je třeba oddělit kvalitní práci projekčního týmu a částečně problematickou realizaci Stavebního podniku města Brna. Investor již v předstihu bez projektové přípravy provedl odstrojení stavby, při kterém byly zničeny některé původní prvky, a poté během stavebních prací často velmi striktně doslova vetoval projekt a vyžadoval náhradní řešení. Účast památkových orgánů byla prakticky nulová.³³

- ³⁴ V roce 2001 zpracoval tým odborníků pod vedením Karla Ksandra stavebně-historický průzkum vily.³⁴ V letech 2003–2005 byly provedeny restaurátorské průzkumy, které vedl prof. Ivo Hammer, manžel nejmladší dcery stavebníků

vily, prof. Daniely Hammer-Tugendhat. Výsledky průzkumů byly ověřeny a potvrzeny v průběhu závěrečné restaurátorské kampaně CIC (Conservation Investigation Campagne) v březnu 2010. Na základě těchto průzkumů a prostudování dokumentace z let 1981–1982 bylo konstatováno, že projekt byl na tehdejší dobu vysoce profesionální. Vlastní realizace pak proběhla v rámci tehdejších technických, materiálových a technologických možností a v neposlední řadě pod vlivem společensko-politických tlaků v tehdejší socialistickém Československu. I přesto Ivo Hammer konstatoval, že brněnskou vilu Tugendhat lze dnes označit za nejautentičtější Miesovu stavbu v Evropě.³⁵ Tuto skutečnost a řadu dalších poznatků prezentoval společně se svými spolupracovníky v dubnu 2006 na mezinárodním sympoziu o ochraně památek moderní architektury v Brně nazvaném *MATERIALITY*.³⁶

³⁵ V roce 2005 vzniklo ve vile Tugendhat, která je od roku 1994 v operativní správě Muzea města Brna, Studijní a dokumentační centrum (SDC-VT). Jeho hlavním úkolem je shromažďovat fakta a dokumenty o stavbě, architektovi a stavebnících vily a postupně je zpřístupnit odborné i laické veřejnosti. Od roku 2009 je ve třech etapách formou digitalizované databáze systematicky zpracováván „Sběrný dokumentační projekt“.³⁷ Stěžejní součástí I. etapy bylo vytvoření nových webových stránek vily Tugendhat v českém a anglickém jazyce, které se pravidelně doplňují, rozšiřují a aktualizují.³⁸

V lednu 2010 byla zahájena dlouho odkládaná památková obnova vily Tugendhat, která bude dokončena v lednu 2012. Současně byl ustanoven Mezinárodní poradní sbor expertů pro odborný dohled na provádění obnovy vily v souladu s požadavky památkové péče THICOM (Tugendhat House International Committee). Jeho předsedou je prof. Ivo Hammer, čestnou předsedkyní je prof. Daniela Hammer-Tugendhat. THICOM se vyjadřuje k základním otázkám koncepce, teorie a metodiky obnovy vily Tugendhat, ale také k postupům při konzervaci a restaurování stavební substance objektu, k jeho interiérovému vybavení a k revitalizaci zahrady.³⁹

Od února 2010 jsou v pravidelných měsíčních intervalech na webových stránkách vily v samostatné kapitole v sekci SDC-VT zveřejňovány informace o průběhu památkové obnovy.⁴⁰

V rámci II. etapy projektu je tato kapitola zásadní novinkou na webových stránkách. Široká světová veřejnost tak má možnost sledovat téměř v přímém přenosu tuto závažnou etapu ve stavební historii domu.⁴¹ Novou kategorií III. etapy projektu je operativní dokumentace stavby, kterou zajišťuje

SDC-VT. Během stavebních prací dochází k obnažení některých konstrukcí, a objevují se tak pozoruhodné stavebně-technické a materiálové situace. Ty jsou včetně prvků a materiálů převážně zahraniční provenience v rámci operativní dokumentace stavby evidovány. Jednotlivé prvky a materiály jsou po dobu památkové obnovy vily uloženy v depozitu přímo na staveništi a postupně jsou k nim zpracovávány evidenční karty se základními identifikačními údaji a s dalšími informacemi.⁴² Specifikace některých prvků a charakteristika jejich materiálové substance byla zpočátku dosti obtížná. Jedná se totiž často o německý import stavebního materiálu, který se v československém stavebnictví konce dvacátých let 20. století běžně neužíval. Cenným zdrojem informací je proto odborná literatura mapující tuto problematiku v souvislosti se stavební obnovou objektů Bauhausu v německé Desavě, která proběhla na sklonku devadesátých let 20. století. Vybraným stavebním prvkům a materiálům je také v Bauhausu v Desavě věnována samostatná expozice, která je inspirativním příkladem pro prezentaci tohoto segmentu stavebně-technické historie vily Tugendhat.⁴³

Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor, rehabilitační tělocvuk, únor 1959 / Tugendhat House, main living space, rehabilitation exercises, February 1959 // SDC-VT // Foto Miloš Budík

Muzeum města Brna a spolupracující instituce uspořádaly 30. června 2011 na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně mezinárodní konferenci věnovanou převážně vily Tugendhat. Přítomnost členů technické sekce DOCOMOMO International Specialist Committee ISC/T, kteří zde přednesli své příspěvky, poskytla odborníkům, ale i zájemcům o moderní architekturu příležitost k tomu, aby získali informace o aktuálních metodách restaurování a památkové obnovy této světově proslulé stavby. Konference věnovala pozornost především mezinárodním standardům ochrany materiálů v moderní architektuře, a podpořila tak úsilí města Brna realizovat památkovou obnovu vily Tugendhat v co nejvyšší možné kvalitě a současně přiblížila 44 nejnovější metody v oboru široké veřejnosti.⁴⁴

1 Viz Hilberseimer, Ludwig. Grosses Einfamilienhaus in Brünn von Ludwig Mies van der Rohe-Berlin. *Der Baumeister*, 29. Jahrg., Heft 11, November 1931, s. 423–431. L. Hilberseimer (1885–1967) absolvoval praxi v ateliéru Behrens & Neumark a u Heinze Lassena v Brémách; od r. 1919 člen rady pro umění a Novembergruppe; samostatný architekt a urbanista, autor řady teoretických textů o umění, architektuře a stavbě měst. V r. 1926 založil s Hugo Häringem a Ludwigem Miesem van der Rohe skupinu Der Ring a v r. 1929 jej povolal Hannes Mayer na Bauhaus. V r. 1938 následoval Miese do USA a až do smrti přednášel na Illinois Institute of Technology v Chicagu.

2 Viz např. Riezler, Walter. Das Haus Tugendhat in Brünn. *Die Form*, 6. Jahrg., Heft 9, September 1931, s. 321–332; Bier, Justus. Kann man im Haus Tugendhat wohnen? *Die Form*, 6. Jahrg., Heft 10, Oktober 1931, s. 392–393; Riezler, Walter. Kommentar zum Artikel von Justus Bier. *Die Form*, 6. Jahrg., Heft 10, Oktober 1931, s. 393–394; Tugendhat, Grete u. Fritz. Die Bewohner des Hauses Tugendhat äussern sich. *Die Form*, 6. Jahrg., Heft 11, November 1931, s. 437–438; Hilberseimer, Ludwig. Nachwort zur Diskussion um das Haus Tugendhat. *Die Form*, 6. Jahrg., Heft 11, November 1931, s. 438–439.

3 Viz Bergdoll, Barry. Das Wesen des Raums bei Mies van der Rohe. In Riley, Terence – Bergdoll, Barry (Hrsg.). *Mies in Berlin. Ludwig Mies van der Rohe. Die Berliner Jahre 1907–1938*. München–Berlin–London–New York: Prestel, 2002, s. 67–105, zvl. s. 90–99; Švácha, Rostislav. Prostor vily Tugendhat. In *Vila Grety a Fritze Tugendhatových (Brno-sever, Černá Pole čp. 237, Černopolní 45)*. Stavebně historický průzkum. Praha: Státní ústav památkové péče, 2001, část A.

4 Viz Guardini, Romano. *Dobro, svědomí a soustředění*. Praha, 1999, s. 49 (v německém originále *Das Gute, das Gewissen und die Sammlung* z r. 1928). R. Guardini (1885–1968) patří k nejvýznamnějším představitelům katolictví 20. století. Studoval mj. klíčové osobnosti filozofie, náboženství a evropské kultury (Platón, Alighieri, Dostojevskij, Rilke, Kierkegaard) a měl originální smysl pro znamení a symboly. Od r. 1970 je udělována cena Romana Guardiniho „za vynikající zásluhy o interpretaci naší doby“, kterou zatím jako první Čech získal v r. 2010 prof. Tomáš Halík.

Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor, rehabilitační tělocvik, únor 1959 / Tugendhat House, main living space, rehabilitation exercises, February 1959 // SDC-VT // Foto Miloš Budík

5 Viz Richter, Václav. Poznámky k baroknímu umění. In Kopecký, Milan (ed.). *O barokní kultuře*. Sborník statí. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, s. 147–159; Richter, Václav. *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*. Praha: Academia, 2001, s. 304, 314.

6 Viz Kudělka, Zdeněk. *Vila Tugendhat Brno*. Brno: KSSPPOP 1971, s. 4; Kudělka, Zdeněk – Teplý, Libor. *Vila Tugendhat*. Brno: Fotep, 2001, s. 36.

7 Viz Richter, Václav. Das Raumproblem in der Gotik. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, F 8, 1964, s. 27–33. Filozofický exkurz k této periodizaci shrnul Václav Richter v předmluvě ke Kudělkově monografii o Bohuslavu Fuchsovi – viz Kudělka, Zdeněk. *Bohuslav Fuchs*. Praha, 1966, s. 5.

8 Viz Švácha, R. (cit. v pozn. 3).

9 Viz Bisome, Wilhelm. Villa arch. Mies van der Rohe. *Měsíc I*, červen 1932, s. 2–7. K interpretaci vily Tugendhat v naší a zahraniční odborné literatuře viz např. Máčel, Otakar. Místo vily Tugendhat v dějinách architektury a Šlapeta, Vladimír. Nechtěné setkání – vila Tugendhat a její recepce v Československu. In Liška, Pavel – Vitásková, Jitka (eds.). *Vila Tugendhat – význam, rekonstrukce, budoucnost*. Sborník k mezinárodnímu sympoziu v Domě umění města Brna. Brno: Dům umění města Brna ve spolupráci s Nadací Vila Tugendhat, 2000, s. 7–22 a 23–42.

10 Viz Krejcar, Jaromír. Hygiena bytu. *Žijeme*, 1932 (Praha 1932–33), s. 132–134. Už v r. 1931 vyšel v témže časopise krátký nesignovaný článek „Stavba architekta Miese van der Rohe v Brně“, jehož autorkou je zřejmě Milena Jesenská, přítelkyně Franze Kafky a manželka Jaromíra Krejcar, která své texty v tomto periodiku podepisovala jako Milena Krejcarová.

Vila Tugendhat, pokoj guvernantky po obnově vily v roce 1985 / Tugendhat House, room of the governess after the house refurbishment in 1985 // AMB, SDC-VT, kopie / copy

11 Viz Prokop, Miloslav. Několik poznámek k článku arch. Krejcara v 5. čísle. *Žijeme*, 1932 (Praha 1932–33), s. 250–251.

12 Viz příspěvek Dagmar Černouškové v tomto bulletinu (s. 70–79). Dále viz Sedlák, Jan (ed.). *Slavné brněnské vily*. Praha, 2006, s. 27–28; Zatloukal, Pavel. *Brněnská architektura 1815–1915. Průvodce*. Brno, 2006, s. 162; Černoušková, Dagmar – Janeček, Josef – Ksandr, Karel – Zahradník, Pavel. Nové poznatky ke stavební historii vily Tugendhat a k její obnově a rekonstrukci v letech 1981–1985. *Průzkumy památek* XV, 2008, č. 1, s. 89–126.

13 V Brně viděl již řadu staveb, které patří k ikonám brněnské meziválečné architektury a dnes ke špičkám evropské architektury tohoto období (realizace Bohuslava Fuchse a Ernsta Wiesnera, právě dobudované výstaviště v Pisárkách aj.). V případě, že by Mies nabídku nepřijal, byli manželé Tugendhatovi připraveni oslovit Ernsta Wiesnera, který v Brně mj. navrhl řadu vilových staveb především pro židovskou klientelu.

14 Viz přepis české přednášky Greta Tugendhatové, přednesené 17. 1. 1969 v Brně; Muzeum města Brna – Archiv Františka Kalivody (dále jen MuMB – Archiv FK), kopie ve Studijním a dokumentačním centru ve vile Tugendhat (dále jen SDC-VT).

15 Inspiraci stavebníků barcelonským pavilonem zmiňuje např. Riedl, Dušan. *Tugendhatova vila v Brně od architekta Ludwiga Miese van der Rohe*. Brno, 1995, s. 11–12 a někteří další autoři. Daniela Hammer-Tugendhat uvádí, že její matka v dopise Nicholasu Taylorovi ze *Sunday Times* z 23. 5. 1970 výslovně napsala, že plány barcelonského pavilonu neznala. Viz Hammer-Tugendhat, Daniela – Tegethoff, Wolf (Hrsg.). *Ludwig Mies van der Rohe. Das Haus Tugendhat*. Wien-New York, 1998, s. 11–12.

16 Viz průklep stavebního povolení, plánová a další spisová dokumentace v Archivu Brněnských vodáren a kanalizací, a. s. z let 1929–1951; spis domu čp. 620, Černopolní 45. Dále viz Katastrální úřad pro Jihomoravský kraj, pobočka Brno-venkov se sídlem v Brně, Archiv Pozemkové knihy, knih. vl. č. 1120 – Černopolní 45.

17 K tématu viz Kudělková, Lenka. Ing. Artur Eisler, podnikatelství staveb, Brno. Příspěvek k dějinám brněnské meziválečné architektury. In *Forum Brunense*, Brno: Muzeum města Brna, 2007, s. 177–184.

18 Téměř současně dodala firma S.B.S. nábytek i do pražské Müllerovy vily od Adolfa Loose. Viz Chatrný, Jindřich (ed.). *Jan Vaněk 1891–1962. Civilizované bydlení pro každého*. Brno, 2008, s. 37–40.

19 Stručné medailony těchto osobností s odkazy na literaturu viz Černoušková, D. a kol. (cit. v pozn. 12), s. 96–97 a pozn. 29–32. Ručně tkané koberce zhotovila Alen Müllerová-Hellwigová ve své tkalcovské dílně v Lübecku – za informaci k tématu děkuji její žačce Ruth Löbe z Lübecku.

20 Nejstarší dcera Hanna z prvního manželství Greta Tugendhatové odjela přímo do Anglie za svým otcem Hansem Weissem a k rodině ve Švýcarsku se připojila později. Irene Kalkofenová (1909–2004) pocházela z Berlína. Z Brna odjela 2. 7. 1938 do Anglie; viz Archiv města Brna (dále jen AMB), fond Z 1 – Pobyťová evidence obyvatel. V roce 1995 paní Kalkofenová ještě osobně navštívila Brno a vilu Tugendhat. Viz Liška, P. – Vitásková, J. (cit. v pozn. 9), s. 90, obr. 22.

21 Byl to zřejmě Gustav Lössl, šofér Tugendhatových. Viz Kudělka, Zdeněk – Kudělková, Lenka. Nové poznatky o vile Tugendhat. 57. *Bulletin Moravské galerie v Brně*, 2001, s. 92–98; Schoberth, Louis. Zum Hause Tugendhat: Wirkung gegen die Zeit. Unzerstörbare – Meisterschaft bestätigt durch einen Raum. *Baukunst und Werkform III*, 1949, s. 16–21.

22 Budova brněnské právnické fakulty z let 1928–1931 (projekt Alois Dryák) měla být součástí akademického areálu s vlastním náměstím. Za okupace sloužila gestapu, byly zde cely a vyšetřovny. Jednotlivými segmenty makassarových dýh v horizontální poloze byly obloženy stěny prostoru, který fungoval jako bar gestapa a v němž je v současnosti již řadu let studentská menza. Tento významný objev učinil před několika lety brněnský historik umění Miroslav Ambroz, který získal od rodiny již nežijícího L. Schobertha jeho deník. S existencí původních makassarových dýh seznámil členy Mezinárodního expertního poradního sboru pro zajištění odborného dohledu nad realizací památkové obnovy vily Tugendhat v Brně (THICOM – Tugendhat House International Committee) v únoru 2011. Dále viz *Tisková zpráva*, firmy A.M.O.S. DESIGN z května 2011.

23 Walter Messerschmidt (nikoliv Willy, jak se někdy mylně uvádí) měl vilu pronajatu za 3 000,- korun měsíčně. Viz Kudělka, Z. – Kudělková, L. (cit. v pozn. 21), s. 92–98, zvl. s. 92–93.

24 Ibidem, s. 97.

25 František Kalivoda (1913–1971); pozoruhodná osobnost brněnské kultury 30.–60. let minulého století. Část jeho pozůstalosti je uložena v Muzeu města Brna (MuMB – Archiv FK) a v současnosti ji zpracovává Mgr. Jindřich Chatrný v rámci grantu Akademie věd ČR. Dále viz Černoušková, Dagmar – Chatrný, Jindřich. Architekt František Kalivoda a „kauza“ vila Tugendhat (několik poznámek). *Prostor Zlín* XIV, č. 4, 2007, s. 36–43.

26 Národní památkový ústav – Územní odborné pracoviště Brno (NPÚ–ÚOP Brno), evidenční list nemovité kulturní pa-

mátky, poř. č. 16079/7-98. Nutnost záchrany stavby zdůraznil Pechar, Josef. *Architektura 20. století a památková péče. Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 187–192, zvl. s. 190–192. Od r. 1995 je vila Tugendhat Národní kulturní památkou a od r. 2001 je zapsána v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

27 Dopis Greta Tugendhatové Františku Kalivodovi, datovaný 24. 11. 1967 v Sankt Gallen (MuMB – Archiv FK). Část dopisu byla publikována v anketě „Co s vilou Tugendhat?“, *Index* 2/1969, s. 66–72, zvl. s. 66–67. F. Kalivoda a G. Tugendhatová korespondenci vedli od listopadu 1967 do září 1969.

28 Díky osobním kontaktům F. Kalivody a perspektivě na záchranu vily zapůjčila západoběrlínská Akademie umění výstavu do Brna bez jakýchkoliv podmínek a náhrad. Kalivoda vypracoval návrh instalace výstavy a sestavil malý dokumentační katalog. Výstava však byla ochuzena o originály Miesových kreseb a modely, které vlastníci odmítli po srpnu 1968 do Československa zapůjčit.

29 Viz pozn. 14. Ve zkrácené verzi byla přednáška poprvé publikována již v r. 1969; viz Tugendhat, Grete. Zum Bau des Hauses Tugendhat (leicht gekürzte Fassung des Brünner Vortrags vom Januar 1969). *Bauwelt*, Jhrg. LX, Nr. 36, September 1969, s. 65–66. V plném znění byla publikována v r. 1998; viz Hammer-Tugendhat, D. – Tegethoff, W. (cit. v pozn. 15), s. 5–9. V češtině ji poprvé publikoval Lizon, Peter. *Vila Tugendhat. Světový mezník modernismu v Brně*. Brno, 1996, s. 47–59.

30 Na jaře 1969 bylo provedeno podrobné zaměření stávajícího stavu objektu, které dnes již patří k nejcennějším

pramenům – viz Archiv NPÚ–ÚOP Brno, sign. 4-5-7658/1-31; kopie uložena v SDC-VT.

31 Viz Černoušková, Dagmar. K životnímu jubileu architekta Josefa Němce a k výročí Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů. In *Brno v minulosti a dnes* 22, Brno, 2009, s. 363–377.

32 Viz Ksandr, Karel. Editorial. *SÚRPMO. Zprávy památkové péče* 64, č. 6, 2004, s. 489. Dále viz Sedláček, Jan. K rekonstrukci vily Tugendhat v Brně. *Památky a příroda* 12, 1987, s. 261–270.

33 Podrobně k tématu obnovy vily v 80. letech viz Černoušková, D. a kol. (cit. v pozn. 12), s. 105–120. Dále viz výpovědi Ing. arch. Josefa Němce, CSc. a Ing. Josefa Janečka (SDC-VT); k náhledu viz <http://www.tugendhat.eu/cz/archiv-obrazu-a-zvuku/sberny-video-dokument---josef-nemec.html>; <http://www.tugendhat.eu/cz/archiv-obrazu-a-zvuku/sberny-video-dokument---josef-janecek.html>.

34 Viz Ksandr, Karel a kolektiv. *Vila Greta a Fritze Tugendhatových (Brno-sever, Černá Pole čp. 237, Černopolní 45)*. Stavebně historický průzkum. Praha: Státní ústav památkové péče, 2001; podrobněji viz Černoušková, D. a kol. (cit. v pozn. 12), s. 89–91. V době zpracování SHP bylo pro badatele dočasně uzavřeno Muzeum moderního umění v New Yorku (MoMa), kde je uložen Archiv Ludwiga Miese van der Rohe. Dílčí část dokumentace z MoMa byla získána v digitalizovaných náhledech díky prof. Leslie van Duzer z USA. Prakticky stejným týmem odborníků včetně Leslie van Duzer spolupracoval na SHP pražské Müllerovy vily od architekta Adolfa Loose, za nějž byli spoluoceněni cenou Evropské unie pro kulturní dědictví Europa Nostra za příkladnou obnovu této stavby v letech 1997–2000.

Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor / Tugendhat House, main living space, 2009 // SDC-VT // Foto David Židlický

Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor / Tugendhat House, main living space, 2009 // SDC-VT // Foto David Židlický

35 Prof. dr. Ivo Hammer, historik umění a restaurátor, profesor restaurování na univerzitě v Hildesheimu. Ve vile Tugendhat vedl se svými studenty a dalšími profesními kolegy ze zahraničí i z České republiky restaurátorské průzkumy povrchových vrstev a barevnosti vnějších a vnitřních omítek a rozbory povrchových vrstev dřeva, kovů apod. Výsledky těchto průzkumů byly prezentovány na konferenci v Národním technickém muzeu v Praze v r. 2004; viz Černoušková, Dagmar. Bílé domy nemusely být vždycky bílé. Výstava a mezinárodní konference o vile Tugendhat. ERA21, roč. 5, 2005, č. 1, s. 50–51.

36 Viz Černá, Iveta – Hammer, Ivo (eds.). *MATERIALITY*. Sborník příspěvků mezinárodního sympozia o ochraně památek moderní architektury. Brno: Muzeum města Brna, 2008. Část sborníku je věnována pouze vile Tugendhat (s. 146–221). V této souvislosti je třeba připomenout konferenci iniciovanou F. Kalivodou již v roce 1970; viz Kalivoda, František (ed.). *Ochrana památek moderní architektury*. Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci v Brně, březen 1970. Brno: KSSPPOP, 1972.

37 Vědeckovýzkumný úkol SDC-VT je podpořen z programu Ministerstva kultury ČR „Podpora pro památky UNESCO“ a nese název „Vila Tugendhat – Sběrný dokumentační projekt“.

38 Viz www.tugendhat.eu. V sekci SDC-VT jsou k dispozici mj. kapitoly k výzkumu a publikacím a ukázky z archivu obrazu zvuku – viz <http://www.tugendhat.eu/cz/studijni-a-dokumentacni-centrum.html>.

39 Podrobnější informace včetně personálního obsazení THICOM viz <http://www.tugendhat.eu/cz/o-thicom.html>.

40 Viz <http://www.tugendhat.eu/studijni-a-dokumentacni-centrum/prubeh-pamatkove-obnovy.html?lang=cz>.

41 Průběh památkové obnovy zůstane na webových stránkách vily Tugendhat archivován trvale, a bude tak návštěvníkům webu k dispozici stále.

42 Evidence vychází z metodiky Národního památkového ústavu; viz Bláha, Jiří – Jesenský, Vít – Macek, Petr – Razím, Vladislav – Sommer, Jan – Veselý, Jan. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Národní památkový ústav. Odborná a metodická publikace, sv. 31. Praha, 2005. K tématu viz Černá, Iveta – Černoušková, Dagmar – Wahla, Ivan – Žáček, Milan – Židlický, David. Vila Tugendhat v průběhu památkové obnovy. *Průzkumy památek* XVIII, 1/2011, s. 195–202.

43 Viz Lietz, Bettina – Markgraf, Monika. *Architekturoberflächen. Bauhausbauten Dessau – Fussböden*. Dessau: Stiftung Bauhaus Dessau, 2004; Markgraf, Monika (ed.). *Archeologie der Moderne / Archeology of Modernism. Sanierung Bauhaus Dessau / Renovation Bauhaus Dessau*. Berlin: Jovis Verlag GmbH, 2006; Markgraf, Monika – Schwarting, Andreas (eds.). *Bauforschungsarchiv. Stiftung Bauhaus Dessau*. Dessau: Stiftung Bauhaus Dessau, 2007. Dr. Monice Markgraf z Nadace Bauhaus Dessau patří díky za upozornění na tyto publikace a za cenné konzultace k této a další související problematice.

44 Program konference viz <http://www.tugendhat.eu/cz/aktualni-informace/international-experiences-and-the-current-restoration-of-the-tugendhat-house-in-brno-157.html>.

Summary

The house of Greta and Fritz Tugendhat in Brno

It was hardly a year from the completion of the house when, on the pages of the German magazine *Die Form*, the question of "whether it is possible to live in the Tugendhat House" was discussed. In the debate Greta Tugendhat mentioned that "the large spaces are liberating" and their rhythm possesses "unusual serenity impossible to achieve in an enclosed room". In saying this she touched on the ideas of the philosopher Roman Guardini who was in contact with Mies. Brno art historians Václav Richter and Zdeněk Kudělka take the building as an "open" architectural space, which was fulfilled only in the Gothic, radical Baroque and in the skeleton architecture of the 20th century.

Greta and Fritz Tugendhat came from German Jewish families of industrialists and merchants. The exclusive building plot was part of the land belonging to the Löw-Beer House of Greta's parents and opened up a beautiful vista of the historical panorama of the city. Mies arrived in Brno in September 1928 and, excited about the plot's location and the excellent standard of local architecture and construction, accepted the commission. In the couple he gained cultivated clients who respected his vision and were able to regard budget as of minor importance. The building finished in 1930 was realized by the Brno contractors Artur and Mořic Eisler.

The detached house on a sloping terrain is a masterpiece in terms of the structural system, layout, interior furnishing, services and the integration of the building into the natural environment. For the first time in the history of architecture a privately-owned house used a steel load-bearing structure in the form of subtle columns over a cross-shaped ground plan. The interior furnishings are made of rare and exotic materials. The interior designs were a collaboration of Lilly Reich, Hermann John Hagemann and Sergius Ruegenberg. The built-in furniture was made by the Brno Standard Housing Company (S.B.S.) of the architect Jan Vaněk. The garden design was a collaboration with the architect Markéta Roderová-Müllerová. The services in the house were also exceptional, such as the combination of hot-air heating and cooling, electricity-controlled large windows or a photocell at the entrance.

In 1938 the Tugendhats left for Sankt Gallen in Switzerland and in January 1941 Caracas in Venezuela. In October 1939 the house was confiscated by the Gestapo and became the property of the German Reich. Between 1945–1950 it was used as a private school of rhythmic gymnastics and between 1950–1979 for rehabilitation exercises. The first project for saving the building was initiated in the 1960s by the Brno architect František Kalivoda. Greta Tugendhat came to Brno and on the occasion of an exhibition of Mies's work in the Brno House of Arts she gave a speech there on 17th January, 1969 spoken in Czech on the circumstances and the progress of

the house's construction. Brno was then also visited by the architect Dirk Lohan, a grandson of Ludwig Mies van der Rohe, whose Chicago studios were ready to cooperate in the preservation of the building. Unfortunately, the communist regime in Czechoslovakia froze all activities in this respect.

The first project for the preservation and the reconstruction of the house took place between 1981–1985. The documentation was drawn up by the State Institute for the Reconstruction of Heritage Sites and Monuments in Brno under the supervision of Kamil Fuchs, the son of the architect Bohuslav Fuchs. Although the preservation work had its limits in terms of technology, materials and political pressures, it did succeed in saving the house. In 2001 a team of experts led by Karel Ksandr carried out a structural/historical survey of the building. Between 2003–2005 and in 2010 restoration surveys were completed under the supervision of prof. Ivo Hammer, the husband of the youngest daughter of the original house owners, prof. Daniela Hammer-Tugendhat. In 2005 the Tugendhat House became the seat of the Study and Documentation Centre. January 2010 finally saw the start of the long postponed Tugendhat House preservation project that is to finish in January 2012.